

РОЗРОБКА КОМПЛЕКСНОГО ПОКАЗНИКА ЕКОНОМІЧНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ З УРАХУВАННЯМ ВПЛИВУ ЕКОНОМІЇ ВИТРАТ

НУСІНОВ В. Я.

доктор економічних наук

ЖОВНА О. М.

кандидат економічних наук

Кривий Ріг

Досвід розвитку бізнесу як в Україні, так і за кордоном показує, що навіть найприбутковіші підприємства з багаторічною історією можуть збанкрутіти в лічені дні. Так, у результаті іпотечної кризи в 2008 р. збанкрутіли відразу 4 найбільші банки США.

На початку 2008 р. про своє банкрутство оголосили 2 іпотечні агентства, засновані більше 70 років тому: Fannie Mae і Freddie Mac. 3 метою стабілізації фінансової системи їх зобов'язання на суму більше 11 млрд доларів був змушений викупити уряд США. Потім про своє банкрутство оголосив банк Lehman Brothers. Його втрати з початку кризи (з 2007 р.) склали 8 млрд доларів. Зобов'язання цього банку уряд США вже не зміг покрити і фактично один із найбільших банків США припинив своє існування.

Що стосується вітчизняних підприємств, то по відношенню до БАТ «Південний ГЗК» і БАТ «Центральний ГЗК» також неодноразово ініціювалася процедура банкрутства, хоча їм вдалося вийти з неї без ліквідації.

Усе це доводить, що основною метою підприємства повинна бути не тільки максимізація прибутку, а й покращення його фінансового стану. У зв'язку з цим, при розрахунку показників ефективності діяльності підприємств виникає питання, як пов'язати цю ефективність зі зміною їх фінансового стану, який визначається співвідношенням дебіторської і кредиторської заборгованості.

Деякі автори [2, 3] визначають недоліки загальноприйнятих показників прибутку та проводять їх уточнення та коригування. Так, у роботі [3] зазначається, що показник прибутку не враховує вплив дебіторської та кредиторської заборгованості. Це пов'язано з тим, що за національними стандартами бухгалтерського обліку [4], доходи та витрати визнаються методом нарахування, тобто у момент відвантаження товарів (виконання послуг), а не у момент їх оплати. У той же час на гірничо-збагачувальних комбінатах (ГЗК) Кривбасу суттєва частина матеріальних ресурсів придбавається у кредит, тобто з відстрочкою платежу. Продукція цих підприємств відвантажується покупцям також з відстрочкою платежу. Це призводить до виникнення значної дебіторської та кредиторської заборгованості. Унаслідок цього суттєва частина прибутку залишається неоплаченою й не може об'єктивно визначати економічні результати діяльності підприємства.

Отже, отримання прибутку не завжди означає отримання реальних грошових коштів, які підприємство може використати для подальшого свого розвитку. Таким чином, виникає завдання коригування показника прибутку на величину, яка характеризує вплив наявної у підприємства дебіторської та кредиторської заборгованості.

На думку С. В. Козаченко [2], показник прибутку необхідно коригувати на величину так званої «внутрішньої кредиторської заборгованості», що виникає за рахунок недофінансування обов'язкових програм на підприємстві. Дійсно, у загальному випадку підприємство може отримати економію штучно, внаслідок порушення технології виробництва, а не проведення цілеспрямованих заходів щодо зниження витрат. При цьому даний автор вказує, що в майбутньому підприємство буде змушене понести ще більші витрати на усунення наслідків такої економії. Ця економія є заборгованістю підприємства перед самим собою. Тому в роботі [2] пропонується збільшити величину зобов'язань підприємства на суму даної економії. При цьому даним автором розглядаються лише окремі випадки штучної економії.

Запропонований підхід [2] до визначення обґрунтованої економії передбачає, що будь-яка економія, не пов'язана із заходами, які враховані у базовій величині витрат, є необґрунтованою. Але слід зазначити, що економія може виникнути випадково, без проведення цілеспрямованих заходів, наприклад, у разі отримання від постачальників більш якісної сировини або надання ними знижок на сировину по незалежних від підприємства причинах. У той же час, в умовах дефіциту фінансових ресурсів підприємство може штучно економити на деяких видах витрат, які є обов'язковими для підприємства, але наслідки їх невиконання можуть проявитись через тривалий проміжок часу. Враховуючи штучне походження цієї економії, назвемо її штучною.

Враховуючи те, що обов'язкові витрати, по яким свідомо проводиться економія, завжди плануються на підприємстві, С. В. Козаченко у роботі [2] пропонує розраховувати відхилення між їх плановою та фактичною величиною. У разі, якщо зазначене відхилення позитивне, має місце невиконання плану витрат і у підприємства виникає внутрішня кредиторська заборгованість підприємства самому собі, тому що невиконання плану витрат може призвести в майбутньому до набагато більших втрат. С. В. Козаченко пропонує збільшувати величину кредиторської заборгованості підприємства на величину невиконання плану та оцінювати погіршення при цьому економічного стану підприємства.

Таким чином, обґрунтована економія витрат призводить до зниження кредиторської заборгованості та покращення економічного стану. Штучна економія витрат, навпаки, викликає погіршення економічного стану

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА

ЕКОНОМІКА

підприємства та збільшує кредиторську заборгованість. Тому штучну економію витрат потрібно виключити при оцінці економічних результатів діяльності підприємства.

На нашу думку, штучна економія може виникнути по будь-якому виду витрат. Тому вважаємо за необхідне розділяти економію витрат операційної діяльності на обґрунтовану, що пов'язана з проведенням цілеспрямованих заходів зі зниження витрат та штучну частину, яка пов'язана з порушенням технології. Необхідно також враховувати, що негативні наслідки штучної економії мають місце не лише в майбутньому, але й в поточному періоді та виражаються у виникненні необґрунтованих дивідендних виплат, витрат на споживання та інвестиції.

Таким чином, для більш об'єктивної оцінки економічних результатів діяльності підприємства необхідно є розробка комплексного показника, який враховує зміну економічного стану підприємства та наявність штучної економії.

Для вирішення цієї задачі на першому етапі визначається гранична величина кредиторської заборгованості, яку підприємство здатне погасити, не вдаючись до продажу власного майна.

Економічне значення граничної кредиторської заборгованості в даному випадку полягає у визначенні величини кредиторської заборгованості, що погашається лише за рахунок дебіторської заборгованості, за умови повної зупинки виробництва в оцінюваний момент часу. Величина граничної кредиторської заборгованості, відповідна дебіторській заборгованості, що є у підприємства, визначається з урахуванням того, що за рахунок наявної дебіторської заборгованості, окрім основної суми кредиторського боргу, повинна бути погашена і величина його обслуговування. Ця вимога може бути формалізована у вигляді такого рівняння:

$$D_{\text{ч}} = K_{\text{гран}} + \sum_{t=T_0}^{T_d} OK_t, \quad (1)$$

де $D_{\text{ч}}$ – сума чистого доходу, одержуваного підприємством за рахунок повернення йому дебіторської заборгованості після виплати всіх податків;

$K_{\text{гран}}$ – шукана величина граничної кредиторської заборгованості;

T_0 – оцінюваний момент часу;

T_d – момент часу повного повернення підприємству дебіторської заборгованості, наявної в момент T_0 ;

OK_t – сума обслуговування кредиторського боргу підприємства в довільний момент часу t відрізка (T_0, T_d) .

При цьому величина $K_{\text{гран}}$ є величиною невідомою та визначається методом ітерації виходячи з забезпечення перетворення виразу (1) в рівність.

Для визначення збитку від зміни фінансового стану підприємства пропонується використовувати показник, що характеризує надлишок кредиторської заборгованості (НКЗ). Його величина рівна різниці граничної та фактичної кредиторської заборгованості у досліджуваного підприємства в оцінюваний момент часу.

Додатковий збиток підприємства від наявності у нього надлишку кредиторської заборгованості в певний момент часу дорівнює:

$$\Delta Z_{\text{м}} = НКЗ \times (1 - d), \quad (2)$$

де $\Delta Z_{\text{м}}$ – додатковий збиток підприємства від наявності у нього надлишку кредиторської заборгованості в певний момент часу;

d – частка кредиторської заборгованості, що погашається за рахунок собівартості.

Знайдені значення $\Delta Z_{\text{м}}$ на початок і кінець досліджуваного періоду використовуються при визначенні сумарного додаткового збитку $\Delta Z_{\text{м}}$ за період:

$$\Delta Z = \Delta Z_{t+1} - \Delta Z_t. \quad (3)$$

Наступним чинником, що приводить до необ'єктивності значення показників прибутку, є наявність штучної економії. З метою її виділення пропонуємо визначити розрахунковий рівень витрат з урахуванням впливу всіх факторів, по яких проводились заходи щодо зниження витрат. При цьому може бути використаний множинний кореляційно-регресійний аналіз залежності витрат підприємства від зазначених факторів. Для визначення обґрунтованої економії пропонуємо по кожному виду витрат розраховувати відхилення фактичної величини витрат від базової без врахування заходів (загальне відхилення), а також відхилення базової величини витрат без врахування заходів від розрахункової величини з урахуванням заходів (базове відхилення). Розрахункова величина витрат визначається з використанням кореляційно-регресійного аналізу залежності питомих натуральних витрат ресурсів від природних та технологічних факторів. У загальному випадку можлива ситуація, коли підприємство в результаті неефективного проведення заходів фактично одержує меншу економію, чим могло б одержати. У такому випадку, обґрунтованою необхідно вважати загальну, а не базову економію. Якщо ж загальна економія перевищує базову, суму перевищення слід віднести до штучної економії, що виникла не за рахунок проведення заходів, а за рахунок порушення технології, простоїв тощо. Таким чином, для визначення обґрунтованої економії необхідно враховувати мінімум з цих відхилень.

Обґрунтована економія на ГЗК виникає тільки в результаті проведення цілеспрямованих заходів щодо зниження витрат, пов'язаних із впливом на природні і технологічні фактори. Якщо протягом аналізованого періоду часу дані заходи проводились на підприємстві, їх вплив необхідно врахувати в базовій структурі витрат. Таким чином, на наступному етапі розрахунків базова структура витрат перераховується з урахуванням впливу заходів щодо зниження витрат. Для цього можуть використовуватись залежності, розроблені в [1]. Далі по кожному виду витрат розраховується відхилення фактичної величини витрат від базової без врахування заходів, назовемо його фактичне відхилення. Крім того, визначається також відхилення базової величини витрат без врахування заходів від розрахункової величини з урахуванням заходів, назовемо його розрахункове відхилення.

У загальному випадку можлива ситуація, коли підприємство в результаті неефективного проведення заходів фактично одержує меншу економію, ніж могло

б одержати. У такому випадку, у розрахунок необхідно брати фактичну, а не розрахункову економію. Якщо ж фактична економія перевищує розрахункову, суму перевищення слід віднести до штучної економії, яка виникла не за рахунок проведення заходів, а в результаті порушення технології, простоїв тощо. Таким чином, в обох зазначених вище випадках при розрахунку обґрунтованої економії ($E_{об}$) у залік необхідно брати меншу з величин – або фактичне відхилення ($\Delta_{Факт}$), або розрахункове відхилення ($\Delta_{Розр}$):

$$E_{об} = \min \{ \Delta_{Факт}, \Delta_{Розр} \}. \quad (4)$$

Отже, для визначення обґрунтованої економії витрат по кожному їх виду розраховується відхилення величини витрат у періоді, обраному в якості базового, від фактичної величини витрат в аналізованому періоді (фактичне відхилення), а також відхилення базової величини витрат від розрахункової їх величини, визначеної за рівнянням регресії (розрахункове відхилення) та враховується мінімум з цих відхилень. Розрахункова величина витрат визначається з використанням кореляційно-регресійних моделей питомих натуральних витрат ресурсів від природних та технологічних чинників. При цьому в рівняннях регресії враховуються величини зазначених чинників, що змінилися внаслідок проведення заходів щодо зниження витрат.

У спрощеному вигляді формулу (4) можна записати таким чином:

$$E_{об} = B_{баз} - \max \{ B_{факт}, B_{розр} \}, \quad (5)$$

де $B_{баз}$ – базова величина витрат у попередньому періоді, грн;

$B_{факт}$ – фактична величина витрат у досліджуваному періоді, грн;

$B_{розр}$ – розрахункова величина витрат, визначена за рівнянням регресії, грн.

Таким чином, обґрунтована економія витрат визначається як різниця базової величини витрат попереднього періоду ($B_{баз}$) та максимуму з двох величин витрат: або фактичної за оцінюваний період ($B_{факт}$), або розрахункової ($B_{розр}$), визначеної з використанням регресійних залежностей питомих натуральних витрат від природних та технологічних факторів.

У процесі визначення обґрунтованої та штучної економії може здійснюватись не лише детермінована, а й імовірна її оцінка. В останньому випадку для розрахункової величини витрат визначається довірчий інтервал загальноприйнятим методом з рівнем надійності 0,95. Якщо фактична величина витрат ($B_{факт1}$) знаходиться у межах довірчого інтервалу, штучна економія відсутня (рис. 1). Якщо фактична величина витрат ($B_{факт2}$) перевищує верхню межу довірчого інтервалу ($B_{розрmax}$), це свідчить про неефективне проведення заходів зі зниження витрат.

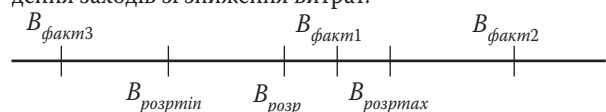

Рис. 1. Визначення штучної економії витрат з урахуванням довірчого інтервалу

Якщо ж фактична величина витрат ($B_{факт3}$) менша за нижчу границю ($B_{розрмін}$) довірчого інтервалу, то має місце штучна економія витрат ($E_{шт}$), яка визначається за формулою:

$$E_{шт} = B_{розрмін} - B_{факт3}. \quad (6)$$

Необхідно враховувати, що загальне відхилення може бути не тільки позитивним, але й негативним, тобто підприємство може одержати не економію, а перевитрату. При цьому в ряді випадків перевитрата по окремих статтях може бути викликана проведенням заходів щодо економії по інших статтях. Так, у результаті придбання нового економічного обладнання можуть істотно скоротитись матеріальні витрати, однак при цьому зростає амортизація по цьому встаткуванню. Перевитрата може виникнути і необґрунтовано, у результаті некваліфікованої роботи співробітників, неякісної сировини, незапланованого підвищення цін на матеріали та інших негативних факторів, непов'язаних із проведенням заходів щодо зниження витрат.

Будь-яка перевитрата знижує обґрунтовану економію витрат і при розрахунку загальної економії витрат по всіх статтях повинна враховуватись з мінусом. Тому формула (6) повинна використовуватись і для випадку перевитрати. Отже, обґрунтована економія ($E_{об}$) являє собою мінімум величин загального і базового відхилення, незалежно від того, негативні вони чи ні.

Величина сумарного ефекту від діяльності підприємства за досліджуваний період дорівнює:

$$E = \Pi_q - \Delta Z - E_{шт}, \quad (6)$$

де E – величина сумарного ефекту від діяльності підприємства за досліджуваний період;

Π_q – чистий прибуток, що залишається у розпорядженні підприємства.

ВИСНОВКИ

Таким чином, для комплексної об'єктивної оцінки економічних результатів діяльності підприємства необхідно враховувати зміну надлишку кредиторської заборгованості та, за наявності, штучну економію витрат. Зазначена штучна економія визначається на підставі кореляційно-регресійних залежностей основних видів витрат як мінімум з двох величин: фактичної та розрахункової економії витрат, яку має одержати підприємство в результаті проведення цілеспрямованих заходів зі зниження витрат. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Жовна О. М. Планування витрат гірничо-збагачувальних комбінатів на основі факторного аналізу / О. М. Жовна // Вісник Криворізького технічного університету: зб. наук. праць. – 2008. – Вип. 21. – С. 279 – 282.
2. Козаченко С. В. Економіка и менеджмент промисленних підприємств, функционирующих в условиях кризиса / С. В. Козаченко, В. А. Комирной, А. Ю. Вилкул, Е. В. Нусинова. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2001. – 332 с.
3. Нусинов В. Я. Прогнозирование и оценка экономических результатов производства в условиях инвестирования и принятия стабилизационных мер в промышленности / В. Я. Нусинов. – Днепропетровск: Наука и образование, 1998. – 223 с.
4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати». Затверджено Наказом Міністерства України № 318 від 31. 12.99 р. // Офіційний вісник України. – 2000. – № 3 (04.02.00). – С. 102.